

УДК 1(091)

Абашнік У.В.

студентка 2-го курсу
Філософського факультету
Харківського національного
університету ім.
В.Н. Каразіна

Епікур і епікуреїзм у Давній Греції та Давньому Римі

Анотація. Стаття присвячена аналізу філософії Епікура та епікуреїзму. Спочатку вказано на основні риси творчого шляху Епікура і його філософської позиції. На завершення розглянуто позиції відомих епікуреїців у Давній Греції (Аполлодор Епікурейський) та Давньому Римі (Лукрецій).

Ключові слова: Епікур, епікуреїзм, Аполлодор Епікурейський, Лукрецій, Давня Греція, Давній Рим.

Аннотація. Стаття посвящена анализу философии Эпикура и эпикуреизма. Сначала указаны основные черты творческого пути Эпикура и его философской позиции. В заключение рассмотрены позиции известных эпикурейцев в Древней Греции (Аполлодор Эпикурейский) и Древнем Риме (Лукреций).

Ключевые слова: Эпикур, эпикуреизм, Аполлодор Эпикурейский, Лукреций, Древняя Греция, Древний Рим.

Summary. The article analyzes the philosophy of Epicurus and Epicureanism. At first the main characteristics of Epicurus' creative way and his philosophical position are given. At last the positions of well-known Epicureanists in Ancient Greece (Apollodorus the Epicurean) and Ancient Rome (Lucretius) are pointed out.

Keywords: Epicurus, Epicureanism, Apollodorus the Epicurean, Lucretius, Ancient Greece, Ancient Rome.

Епікур та його творчість виказали важливі впливи не лише на філософію, правову й політичну думку, але й на культуру Європи та світу наступних віків і поколінь. Саме тому наприкінці 20-го й на початку 21-го століття творчість Епікура та його учнів і прихильників продовжує бути *актуальною* для сьогоденної культури і є предметом досліджень вчених різних країн. Серед *останніх публікацій*, які є орієнтирами для авторки цієї статті, слід вказати на такі монографії: «Епікурейська традиція» (Лондон 1992) англійського автора Говарда Джонса [11], нове видання праці «Мо-

раль Епікура» (Версанн 2002) французького філософа й поета Жана-Марі Гуйо [9], «Епікур» (Мюнхен 2006) німецького професора Мальте Хоссенфельдера [10], «Невелика історія античної філософії» (Мюнхен 1998) австрійського філософа Вольфганга Рьода (Wolfgang Röd, 1926–2014), який у 1997–1999 рр. виступав з лекціями у харківських та київських університетах, зокрема у Національному університеті внутрішніх справ та ХНУ ім. В.Н. Каразіна [12]. Із останніх робіт українських авторів про Епікура можна назвати статтю «Епікур» у «Сучасному словнику з етики» (2014) М.Г. Тофтула [4].

Авторка цієї статті поки ще не може претендувати на оригінальність у дослідженні теми філософії Епікура та епікуреїзму, а тому *головною метою* даної статті є виклад основних положень філософії Епікура і його прихильників та певна систематизація досліджень творчості Епікура й вирізнення напрямків перспективних досліджень, що й буде *новизною* даної роботи. В названому контексті вказана тема буде представлена у двох ключових параграфах з висновками.

1. Епікур та його філософська позиція

Епікур (грец. Επίκουρος), який народився приблизно в 341 р. до н.е. та помер в 270 р. чи 271 р. до н.е., був давньогрецьким філософом та засновником своєї філософської школи. Представників цієї школи називали «епікурейцями», а їх філософський напрямок – «епікуреїзм» (також «епікурейство»). Діяльність Епікура і його перших прихильників припадає на період, який в історії філософії називають «еллінізм», або «епоха еллінізму» (від грець. Ἑλληνες – самоназва греків; Ελλάδα (Еллада) – так греки називають свою країну). Цю епоху рахують «...від початку азійських завоювань Олександра Македонського (334 р. до н.е.)» [5, с. 91].

Існує декілька джерел з античних часів, які розповідають про життя та творчість Епікура, зокрема, «Про життя, вчення та висказування знаменитих філософів» Діогена Лаертського, «Про природу речей» Лукреція, а також праці Горация, Аполлодора, Сенеки, Марка Тулія Цицерона. Згідно з цими джерелами, Епікур народився у м. Афіни, але в дитинстві його разом з батьками було перевезено на острів Самос в Егейському морі (інші джерела називають саме острів Самос як місце народження Епікура). Його ба-

тько Неокл був афінським колонізатором на Самосі та викладав у початковій школі, де юний Епікур отримав освіту. В 14-річному віці він зацікавився філософією. В першій книзі праці «Про життя Епікура» його учень та відомий епікурієць Аполлодор писав, що інтерес Епікура до філософії виник внаслідок того, що він хотів зрозуміти значення поняття «хаос» у Гесіода та отримати відповідь на питання, чому саме хаос, а не космос, розглядався початком всього суцього та світу [2, с. 369].

У 324 р. до н.е. Епікур прибув до Афін, де він розпочинає вивчати філософію. Однак, вже через два роки переїздить до Малої Азії (сучасна Туреччина), де він викладає в різних школах у полісах Колофон, Митилени, Лампсака. Навколо Епікура об'єднуються його учні та прихильники, які разом з ним в 306 р. до н.е. приїждять до Афін. Тут Епікур придбав будинок з садом, де він навчав своїх учнів та дискутував з ними на філософські теми. На вході до воріт саду було написано: «Гість, тобі буде тут добре, тут задоволення – є найвище благо» [7, с. 31]. Так виникла філософська школа Епікура під назвою «Сад», також відома як «Філософи саду».

Епікур написав близько 300 книг (кожна книга – це папірусний свиток), з яких до теперішнього часу дійшли деякі його листи та фрагменти трьох наступних книг: «Про натурфілософію», «Вчення про небо», «Етика». Філософське вчення Епікура охоплює три класичні для античної філософії складові частини: 1) «фізика», або вчення про природу (натурфілософія), 2) «каноніка», або вчення про пізнання 3) «етика», або вчення про поведінку людей. В рамках першої частини вчення (натурфілософія) Епікур посилається на давньогрецьких атомістів (Демокріт, Левкіпп) та пояснює всі процеси в природі як взаємодію найменших незмінних частинок (атомів) і їх розподілом у просторі. Існує велика кількість форм атомів та їх комбінацій, з яких складається нежива та жива природа, а також душа людини. В рамках другої частини свого вчення Епікур в праці «Про критерій, або канон» розглядає «каноніку» як науку про істинне пізнання світу. Як відомо, у інших античних авторів, наприклад, у Аристотеля, ця частина називалася логіка. Епікур тут наголошував, що головним критерієм пізнання та істини є «...відчуття, почуття та поняття, або загальні уявлення» [7, с. 77]. У певному сенсі це вчення Епікура було провісником

філософського напрямку сенсуалізму (від лат. *sensus* – почуття), в рамках якого почуття визнавалися єдиним джерелом пізнання.

Етика, або третя складова, є ключовою частиною філософського вчення Епікура. Тут він розглядає найвищу мету людини, або найвище благо, яким є щастя. На шляху до щастя людині перешкоджають різні страхи, серед яких Епікур виділяє три: страх перед богами, перед природними явищами та перед смертю. Однак, філософ відкидає ці страхи такими положеннями: 1) богів не слід боятися, бо вони заклопотані власними проблемами та скандалами, а тому їм не до людських проблем; 2) природних явищ не слід боятися, а необхідно знати їх причини (тут Епікур за допомогою атомістичної теорії пояснює всі явища в природі); 3) смерті не слід боятися, бо коли люди живі – її немає, а коли смерть є – то вже немає людей.

Більшість дослідників вважають, що для Епікура щастя людини – отримання задоволень від життя [7, с. 95]. Тому вважається, що Епікур є основним представником «гедонізму» (грец. *hēdonē* – задоволення, насолода), тобто напрямку в етиці, згідно з яким головним мотивом діяльності людини та її метою є отримання задоволень й насолод. Однак, слід сказати, що були й інші оцінки позиції Епікура. Так відома російська філософ Марія Безобразова (1857–1914) писала: «Смысл ученья Эпикура не в наслаждении: он восстает против физических наслаждений и предпочитает им духовные удовольствия..., потому что идеалом жизни Эпикура является умеренность, воздержанность и самообладание, и эпикурейский мудрец идеал, не менее возвышенный, чем стоический» [1, с. 90].

2. Епікуреїзм у Давній Греції та Давньому Римі

Великі мислителі Давньої Греції мали прихильників, котрі об'єднувалися у філософські школи. Так, у класичний період Давньої Греції найвідомішими були: філософська школа Демокріта, сократичні школи, «Академія» Платона, «Лікей» Аристотеля [3]. Але навіть серед цих шкіл прихильники Епікура вирізнялися великою кількістю та відданістю вченню свого вчителя. Як писав Діоген Лаертський (Лаертцій), школа Епікура «Сад» та його прихильників була найбільшою в Давній Греції та Давньому Римі й проіснувала понад 8 століть – з кінця IV в. до н.е. до початку VI в. н.е.

Хоча офіційно епікурейська школа (як і інші філософські школи) була закрита римським імператором Доміціаном наприкінці 1-го в., біля 90-го р. [7, с. 153].

В *Давній Греції* вчення Епікура спочатку отримало розповсюдження завдяки самому Епікуру та його першим прихильникам. Серед них важливу роль відігравав Метродор із Лампсака (331 р. до н.е. – 278 р. до н.е.), який був автором творів: «Про велич духу», «Проти лікарів», «Проти софістів», «Про почуття». Вважається, що цей філософ повністю слідував вченню Епікура, але робив ще більший акцент на ролі почуттів у теорії пізнання. Другий відомий учень Епікура був Колот із Лампсака (320 р. до н.е. – 268 р. до н.е.), автор трактату «Про те, що неможливо жити, якщо слідувати іншим філософам», де критикував Сократа, Платона. Іншим прихильником Епікура був керівник епікурейської школи в Афінах Федр (138 р. до н.е. – 69 р. до н.е.), автор праці «Про богів».

Важливим представником епікуреїзму був Аполлодор (II ст. до н.е.), якого на відміну від інших античних Аполлодорів, ще називають Аполлодором Епікурейським. Він був главою епікурейської школи у Афінах та автором біля 400 праць, серед них: «Життя Епікура» та «Збірка вчень». Філодем із Гадари (110 р. до н.е. – 40 або 35 р. до н.е.) вважається одним із самостійних представників епікуреїзму. Він був філософом, ритором, музикантом та написав такі праці: «Про Епікура», «Про спосіб життя богів», «Про смерть», «Про гнів», «До друзів школи», «Про риторику». Філодем сформулював чотири принципи (тетрафармакон) епікурейської філософії: 1) не бійся богів, 2) не турбуйся про смерть, 3) благо можна легко досягти, 4) зло можна легко подолати.

В *Давньому Римі* вчення Епікура почало розповсюджуватися з середини II-го ст. до н.е. Серед перших значних епікуреїдів цього часу були Кай Амафінгій та Філодем із Гадара, який заснував свою філософську школу біля м. Неаполь. У I-му ст. до н.е. відомими римськими епікуреїцями були Марк Помпій Андронік та Кай Катій, котрий написав 4 книги з натурфілософського та етичного вчення Епікура. Саме ці автори внесли вагомий внесок в популяризацію різних аспектів вчення Епікура в Давньому Римі.

Однак найважливішим прихильником вчення Епікура в Давньому Римі став учень Філодема, відомий римський вчений Лукрецій, або Тіт Лукрецій Кар (Titus Lucretius Carus, бл. 99/95–55

рр. до н.е.). Він закінчив епікурейську школу в Неаполі, а його основним твором стала філософська поема «Про природу речей» [6]. Ця праця складається з 6 книг та є основним джерелом не лише філософських поглядів Лукреція, але й самого Епікура. Тут Лукрецій виступає прихильником давньогрецького атомізму, хоча сам термін «атом» він не вживає, а називає «незмінні тіла» як найменші матеріальні частини світу. В результаті руху цих тіл у порожньому просторі, або порожнечі, виникають матеріальні речі. Це положення Лукреція пізніше по-різному оцінювалося істориками філософії, наприклад, в радянську епоху автори зараховували Лукреція до представників матеріалізму, тобто, філософського напрямку, який визнає матеріальний світ та матеріальний принцип первинним у порівнянні з ідеальним, або духовним принципом [7, с. 149].

Лукрецій вважав, що душа людини є смертною, а боги не можуть вмішуватися в життя людини. Ця позиція стала приводом до того, що більшість істориків філософії пізніше відносили його до авторів, які представляли атеїстичну позицію. Особливо така точка зору була розповсюджена в радянські часи. Наприклад, азербайджанський автор А.С. Шакір-заде навіть писав: «Лукрецій – воинствующий атеист» [7, с. 152]. Однак тут не все так просто, оскільки Лукрецій все ж таки визнавав існування богів. Тому деякі сучасні західні дослідники вважають, що він був атеїстом у сенсі як критик римського язичництва та богів, але одночасно вважають Лукреція одним з провісників майбутньої релігії, християнства [8].

У сфері теорії пізнання Лукрецій висував тезу про те, що світ можна пізнати. Головним джерелом пізнання, на його думку, виступають почуття. А там, де висновки ґрунтуються не на почуттях, можуть виникати помилки. З одного боку, в традиції Епікура та епікурейзму, Лукрецій сторонився участі у політиці та політичному житті. З іншого боку, на відміну від Епікура, його римський послідовник Лукрецій виказував свою позицію щодо суспільного життя, зокрема критикував занепад моралі пануючих класів, виступав з критикою війни та її жахливих наслідків для людей.

Саме філософська поема «Про природу речей» Лукреція стала важливим твором, завдяки якому наступні покоління вивчали філософські погляди Лукреція, Епікура та епікурейців. Серед мислителів, які займалися їх творчістю, слід назвати Ньютона, Гьоте, Ніцше, фундатора марксизму – Карла Маркса, який присвя-

тив свою докторську дисертацію у Йєнському університеті теми «Відмінності натурфілософії Демокріта та Епікура» (1841). Дослідження особливостей сприйняття вчення Епікура названими та іншими класиками були та є важливими перспективними напрямками розробки цієї тематики.

В якості *основного висновку* даної роботи можна сказати, що Епікур та епікуреїзм виказали впливи не лише на сучасників в Давній Греції та Римі, але й на подальший розвиток науки і філософії. Підтвердженням оригінальності та вічної актуальності поглядів Епікура і його послідовників є той факт, що в Німеччині нещодавно був заснований «Центр досліджень епікуреїзму» (Zentrum für Epikureismusforschung) при університеті м. Вюрцбург, в якому об'єднали свої зусилля прихильники філософії Епікура.

Література:

1. Безобразова М.В. Краткий обзор существенных моментов истории философии / М.В. Безобразова. – М. : тип. АИ. Снегиревой, 1894. – 232, [2] с.
2. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский; Пер. М.Л. Гаспарова, Ред. и авт. вступ. ст. А.Ф. Лосев, АН СССР, Ин-т философии. – 2-е изд., испр. – М. : Мысль, 1986. – 570, [1] с.
3. Древнегреческая философия : От Платона до Аристотеля / Пер. с древнегреч.; сост., вступ. ст. и коммент. В. Шкоды. – М. : АСТ ; Харьков : Фолио, 1999. – 829, [2] с.
4. Епікур // Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 132–135.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник / О.М. Кривуля. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
6. Тит Лукрецій Кар. Про природу речей / Переклад А. Содомори. – Київ: Дніпро, 1988. – 191 с.
7. Шакир-заде А.С. Эпикур / А.С. Шакир-заде; Предисл. чл.-кор. АН СССР акад. проф. А.О. Маковельского. – М.: Соцэґиз, 1963. – 223 с.
8. Epikur. Режим доступу: <https://de.wikipedia.org/wiki/Epikur>
9. Guyau J.-M. La morale d'Épicure / Jean-Marie Guyau. – Versailles (Loire): Encre Marine, 2002. – 392 p.
10. Hossenfelder M. Epikur / Malte Hossenfelder. – München: Beck, 2006. – 175 S.
11. Jones H. The Epicurean tradition / Howard Jones. – London: Routledge, 1992. – 276 p.
12. Röd W. Kleine Geschichte der antiken Philosophie / Wolfgang Röd. – München: Beck, 1998. – 319 S.